

עוד עימות ברצועת עזה: היש באמתחת ישראל רעיונות טובים יותר מהמוכרים?

יוחנן צורף | 5 ביוני, 2023 | גיליון 1734

בסיום מבצע 'מגן וחץ' – סבב העימות בין ישראל לג'האד האסלאמי ברצועת עזה - עלה מחדש שיח ההודנה, או ההסדרה המורחבת, בגבול ישראל-עזה. את השיח מעודדת העובדה שכמו בשני סבבי העימות הקודמים, חמאס לא נטל בו חלק פעיל, אך ספק רב האם אי-התערבות חמאס מלמד רק על רצונו בשקט באזור או גם על הבנות חדשות בקרב חזית ההתנגדות, שלפיהן כל אחד ממרכיביה יכול להיות מעורב אך בלי לחימה בפועל. יתר על כן, מרחב התמרון של חמאס עשוי להתחוויר כמוגבל, אם הרחבת ההסדרה תוצג על ידי יריביו הפוליטיים כהבנה נפרדת עם ישראל, החורגת מהזמניות המוכרת של הפסקות האש. לכן מוטב לישראל, שאינה מתכוונת לחזור ולשלוט ברצועה ואינה מדברת במונחי תהליך או הסדר מדיני, להמשיך במתכונת הנוכחית של הסדרה שקטה מול חמאס. היינו, צמצום האיום הנובע מהרצועה ואספקת צרכי היום יום של תושביה, תוך ניסיון מתמיד לשפר את המצב באזור.

סיום סבב העימות עם הג'האד האסלאמי ברצועת עזה – מבצע "מגן וחץ" שנערך ב-9-13 במאי - העלה לסדר היום את הדיון בשאלת רצועת עזה ובמסגרתו רעיונות ישנים: "הודנה", הפסקת אש - ובשם הכולל "הסדרה" שבמסגרתה חמאס יוכר ככתובת ולרצועה יוענקו תמורות נוספות בתחום השיקום, הבינוי והתעסוקה, וכן חופש התנועה מהרצועה ואליה. וזאת, בתמורה להבטחת שקט ביטחוני לפרק זמן ממושך של שנים, לא שבועות או חודשים בלבד. תומכים במהלך אף מוסיפים כי הוא עשוי לסייע בהתמודדות המורכבת שתיווצר ב"יום שאחרי" אבו מאזן, שכן תאום בין ישראל לחמאס עשוי לסייע בעיצוב המציאות הפלסטינית בעידן חילופי ההנהגה בזירה.

לחיזוק טענת "ההסדרה" מוצגת העובדה שזו הפעם השלישית מאז 2019, שחמאס נמנע מהתערבות בעימות בין ישראל לג'האד האסלאמי ומותיר את הארגון לבדו במערכה. המסקנה היא שפני חמאס אינם להסלמה אלא יותר לשיקום ושיפור חיי היום יום של תושבי הרצועה. התומכים במדיניות זו שואבים עידוד מהתאום בין חמאס לישראל, בתווך המצרי, שהתגבש לאחר סבב העימות ב-2021 – מבצע 'שומר חומות' – שבעקבותיו מתאפשרת כניסת עובדים לישראל והכנסת סחורות לרצועת עזה. בראייתם, התנהלות חמאס מאז משקפת אחריות שלטונית ורצון לשמר את השלטון, הגוברים על רוח "ההתנגדות" ואשר באים לידי ביטוי בדאגה לתושבים ושאיפה להרבות מקורות הכנסה ולהגדיל תנועת מסחר בשווקים. מאמצי הריסון שהפעיל חמאס בתקופה זו על הג'האד האסלאמי נגד נסיונות הארגון לשגר רקטות לעבר ישראל וכן הביקורת והזעם שהשמיעו לפרקים ראשי הג'האד על התפקוד "השלילי" לטעמם של ראשי חמאס ופגיעתם ב"התנגדות", הוסיפו נדבך לטענה החותרת להסדרה. גם ביקור ראשי חמאס והג'האד האסלאמי, שהחל במצרים ב-2 ביוני בעקבות העימות האחרון, נועד על פי העיתונות הערבית וכל הנראה בתיאום עם ישראל, לחזק את השקט ולהרחיב את תהליך השיקום של הרצועה.

חמאס אכן נקט פרגמטיות מרחיקת לכת במונחים אסלאמיים כלפי הסכסוך עם ישראל ולמען תושבי הרצועה והפלסטינים בכלל, מאז העימות שהתחולל ב- 2014 - מבצע "צוק איתן". ההרס הרב שנגרם והמהלומה שספג אז הביאו אותו לגוון את שיטות המאבק בישראל ולאמץ דפוסים של מאבק עממי, לפחות זמנית. במאי 2017 חמאס פרסם לאחר דיונים פנימיים ארוכים מצע מדיני חדש, שעל פי ראשי הארגון החליף את האמנה המקורית ומהווה מאז תכנית המדריכה אותו, אך לא ביטל אותה. במסמך נקבע כי בהתאם לעיקרון האחדות והקונצנזוס לאומי יהיה חמאס מוכן לחדול מהתנגדות מזויינת או לעבור להתנגדות עממית, ואף להסתפק במדינה בקווי 4 יוני 1967, מבלי להכיר בישראל ומבלי הסדר שלום אתה, ובלבד שההחלטה תהיה לאומית, לא ארגונית. במאי 2018, יומיים לאחר עימות בין מפגינים פלסטינים לבין צה"ל לאורך גדר הרצועה, שבמהלכו נהרגו פלסטינים רבים, הבהיר יחיא סנוואר, מנהיג חמאס ברצועה, כי הארגון בחר בהתנגדות עממית שכן זו "שיטת המאבק המתאימה לעת הזו".

מאז ועד 2021 השקיע חמאס את עיקר מאמציו בזירה הפוליטית הפנים-פלסטינית. חמאס שב והבהיר כי אינו יכול לשחרר את פלסטין לבדו בדרך ההתנגדות המזויינת, כפי שאין פת"ח יכול לבדו להגיע להסדר שלום עם ישראל בדרך המשא ומתן. בה בעת, חמאס חתר לפיוס לאומי ולקיום בחירות, שבהן האמינה הנהגת הארגון כי יזכה בהישג מרשים שיעזור לה להיות חלק מההנהגה הלאומית, ובהמשך לכבוש אותה. אך אבו מאזן טרף את הקלפים עם ביטול הבחירות ב-2021. הוא אילץ את חמאס לשנות אסטרטגיה וגרם למעשה לפרוץ עימות "שומר החומות", שהתאפיין ברב זירותיות – רצועת עזה, הגדה המערבית וערבים אזרחי ישראל. מאז מנסה חמאס למנוע עימות ברצועת עזה ומעודד את העתקתו לשטחי הגדה, וכן מנסה לעורר את הציבור שם לפעול נגד הרשות הפלסטינית ואף להביא למיטוטה.

אלא שספק אם יש בהשתלשלות דברים זו להצדיק את רעיונות ההסדרה במתכונת המדוברת כיום. ראשית, בעקבות מבצע 'מגן וחי' נותרה שאלה האם חמאס אכן לא נטל בו חלק והאם הוא מאבד מכוחו כתוצאה מ"אי התערבות" זו, והאם הג'האד האסלאמי, שספג את מרבית המהלומות בעימות, נחלש כתוצאה ממנו. אולם מהתבטאויות בכירי הג'האד האסלאמי ובכירי חמאס אחרי העימות עולה הרושם כי, לפחות תודעתית, אי-התערבות חמאס העניק לשניהם יתרונות ועמידת הג'האד האסלאמי לבדו מול ישראל בזמן העימות חיזקה אותו בזירה הפלסטינית. דוברי שני הארגונים מבהירים שנוצר למעשה דפוס חדש של מאבק, שבמסגרתו לא כל הארגונים נוטלים בו זמנית חלק בעימות אבל מגבים אותו, כל אחד בדרכו, אם במסגרת חדר המבצעים משותף או בדברור ותמיכה פומבית. התבטאויותיהם של בכירים, ביניהם זיאד נחאלה, מזכ"ל הג'האד, ומוסא אבו מרזוק, מראשי חמאס, לא חושפת מתח בין שני הארגונים אלא של הבנות המותאמות בתפיסתם למציאות הנוכחית. נראה ששני הארגונים שמרו במידה רבה על כוחם. עם זאת, בעוד חמאס קובע עדיין את כללי המשחק, הוא יידרש מעתה להתמודד עם הג'האד האסלאמי, בפרט כשיעשה ניסיון לגבש את רעיון ההסדרה לכלל הסכמה מחייבת, בעלת אופי פורמלי יותר מהעיקרון של "שקט תמורת שקט".

אשר לחמאס, עולה שאלה לגבי מרחב התמרון שלו והאם יוכל להסכים להסדרה או לעמוד בהתחייבויות שתטיל עליו. שהרי, חמאס התנה כל תהליך הנושא אופי מדיני עם ישראל בהסכמה או קונצנזוס לאומי, וברי כי הסדרה במתכונת רחבה של בנית תשתיות חדשות, נמל ימי ופתיחה של הרצועה למעבר התושבים, נושאת אופי מדיני. גם הסדרה במתכונת מצומצמת, שיש בה הסכמה הדדית - הכרה ישראלית דה פקטו בחמאס ככתובת, על אחת כמה וכמה כשלטון, איננה עניין של מה בכך מבחינת חמאס. יתר על כן, חמאס נמצא בתחרות מתמדת עם הרשות הפלסטינית על לבו של הציבור. הוא אמנם דל במשאביו אך נהנה

מפופולריות עממית, מה שמאזן את יחסי הכוחות ביניהם. הגעה להסדרה בין ישראל לחמאס, שתהיה רחבה ממה שהכרנו עד כה, תעמיד את חמאס בפני מכבש האשמות שיציגו כמי שהולך לפתרונות נפרדים עם ישראל, וכמו פת"ח יריבו, משחק לידי ישראל ומאפשר לה להמשיך ולנקוט מדיניות של הפרד ומשול. האסטרטגיה שגיבש חמאס בשנים האחרונות נועדה בין היתר להתמודד עם האשמות מסוג זה, שהוטחו בו מאז השתלט על רצועת עזה ב-2007. לפיכך, חמאס צפוי להקפיד כי כל מהלך שיעשה ברצועת עזה עם ישראל יישא אופי ביטחוני והומני, ולא כזה שיהיו לו השלכות מדיניות.

ישראל מבחינתה הבהירה במעשים, לא בהצהרות, שאין בכוונתה לשוב לרצועת עזה. על פי דירקטיבה זו פועלת למעשה מערכת הבטחון הישראלית מאז 2005, והיא איננה נסתרת מעיני הפלסטינים. (הקולות הקוראים לשוב לעזה מהימין הרדיקלי אינם נקלטים עדיין בצד השני כשינוי מעשי). לכן יכול חמאס להרשות לעצמו לא לעמוד במצופה ממנה בלי להיתקל בתגובה מצד ישראל, כמו למשל בעימות 'מגן וחץ', כשלא מנע מהג'האד האסלאמי את ירי הרקטות וכן ממשיך לעודד ולהכווין טרור בגדה המערבית. עובדה זו, בעיקר ההתנהלות מול הג'האד ברצועה, עשויה ללמד גם על מוגבלות יכולת הריסון שלו. עם זאת, לא ניתן להעלות על הדעת שישראל לא תדרוש, כשידובר בהרחבת ההסדרה, סיום לפרשת השבויים והנעדרים, הפסקה מוחלטת של מעורבות בטרור בגדה המערבית או בזירה אחרת. ספק רב אם חמאס תוכל לקבל דרישות אלה, שיציבו סימן שאלה גדול על עצם האפשרות לקדם הסדרה נרחבת

לכן, על ישראל להכיר במציאות הנוכחית, שבמסגרתה עקב הפילוג בזירה הפלסטינית, אין אפשרות לספק את דרישות הביטחון הישראליות בלי תאום פלסטיני בין-ארגוני, אם יש בהן ממד מדיני או נודעת להן משמעויות מדיניות. אם יפנה חמאס להסדרה נפרדת במתכונת רחבה עם ישראל, הוא צפוי להימצא באותו מקום מוחלש בו נמצאת הרשות הפלסטינית היום, משום המודעות הגוברת לסכנת ה"הפרד ומשול" הישראלית וההתנגדות העזה לכל מהלך שאינו נשען על הסכמה לאומית. ולפי שעה, כל עוד מהלך מדיני איננו עומד על הפרק, ייטב לישראל אם תמשיך להתמודד עם האיום הביטחוני שמקורו ברצועת עזה במתכונת הנוכחית של הדברות שקטה, המתמקדת במאמץ לקיים שקט לאורך גבול הרצועה, בתמורה לסיפוק צרכי הקיום של תושבי הרצועה, תוך נסיון לחזקו ולהרחיבו לגזרות נוספות, אך בלי הגדרות רשמיות והצהרות שאפתניות.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט